

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ОЗДОРОВЧИХ ЗАКЛАДІВ ГАЛИЧИНИ ДО 1939 РОКУ

FORMING AND DEVELOPMENT OF HEALTH RESORTS IN GALICIA UNTIL 1939

Keywords: architecture, health resorts, sanatoriums, Galicia, mineral waters, balneological resorts.

Ключові слова: архітектура, оздоровчі заклади, санаторії, Галичина, мінеральні води, бальнеологічні курорти.

¹ *Postgraduate student of the Department of Architecture and Restoration, Lviv Polytechnic National University, Lviv*

¹ *аспірант кафедри архітектури та реставрації, Національний університет «Львівська політехніка», Львів*

² *PhD, associate professor Department of Architecture and Conservation, Lviv Polytechnic National University, Lviv*

² *канд. арх., доцент кафедри архітектури та реставрації, Національний університет «Львівська політехніка», Львів*

<https://doi.org/10.23939/sa2025.02.025>

Abstract

The article examines the formation and development of health resorts in Galicia until 1939, specifically analyzing the resort centers of Yaremche, Kosiv, Tatariv, Morshyn, Velykyi Liubin, Nemyriv. The problem statement is driven by the need for a comprehensive study of the architectural features of these establishments, their impact on the spatial development of the region, and their role in shaping the resort network of Galicia. Despite the existence of substantial research in the field of resort studies and architectural history, many issues regarding the typology of health institutions, their urban integration, and historical transformations remain insufficiently explored.

The article utilizes the findings of previous scientific studies, particularly the works of Kharchuk (2008), Savchuk (2016), Klapchuk (2012, 2014, 2015), and Harashchak (2022), which analyze the architectural, economic, and social aspects of the development of Galicia's resorts. These studies demonstrate the interrelation between natural resources, urban planning, and investment policies; however, they require further elaboration in terms of a comparative analysis of the architecture and structural changes of resort complexes.

The purpose of the article is to identify the characteristics of the development of health resorts in Galicia, conduct a typological analysis of their architecture, and determine the influence of European stylistic trends. The study is based on historical sources, archival materials, and graphic reconstructions.

The research identifies the stages of resort development and characterizes the volumetric-spatial features of health institutions. The key stylistic characteristics of the architecture are determined-ranging from traditional Hutsul to modernist and functionalist styles. The conclusions emphasize the significance of this research for contemporary restoration and reconstruction projects and highlight the necessity of preserving the authentic architectural heritage of Galicia's resorts.

Анотація

У статті досліджується становлення і розвиток оздоровчих закладів Галичини до 1939 року, зокрема, аналізуються такі курортні центри: Яремче, Косів, Татарів, Моршин, Великий Любін, Немирів. Постановка проблеми зумовлена необхідністю комплексного вивчення архітектурних особливостей цих закладів, їхнього впливу на просторовий розвиток регіону та ролі у формуванні курортної мережі Галичини. Попри наявність ґрунтовних досліджень у сфері курортології та архітектурної історії, багато питань щодо типології оздоровчих закладів, їхньої містобудівної інтеграції та історичних трансформацій залишаються недостатньо висвітленими.

У статті використано результати попередніх наукових досліджень, зокрема, праці Харчук (2008), Савчук (2016), Клапчука (2012, 2014, 2015) та Гаращака (2022), які аналізують архітектурні, економічні та соціальні аспекти розвитку курортів Галичини. Ці дослідження демонструють зв'язок між природними ресурсами, містобудівним плануванням та інвестиційною політикою, проте потребують доповнення щодо порівняльного аналізу архітектури та структурних змін курортних комплексів.

Метою статті є виявлення особливостей розвитку оздоровчих закладів Галичини, проведення типологічного аналізу їхньої архітектури, виявлення впливу європейських стилістичних тенденцій. Дослідження здійснене на основі історичних джерел, архівних матеріалів та графічних реконструкцій.

У ході дослідження виявлено етапність розвитку курортів, охарактеризовано об'ємно-просторові особливості оздоровчих закладів. Визначено характерні стилістичні ознаки архітектури – від народної гуцульської до модерну та функціоналізму. Висновки підкреслюють значення дослідження для сучасних реставраційних і реконструкційних проєктів, а також наголошують на необхідності збереження автентичної архітектурної спадщини курортів Галичини.

Постановка проблеми

Історія розвитку оздоровчих закладів Галичини до 1939 року є важливою складовою вивчення архітектурної та рекреаційної спадщини регіону. З кінця XVIII століття на території Галичини почали формуватися перші бальнеологічні курорти, що використовували унікальні мінеральні води та лікувальні грязі. До 1939 року Галичина була важливим оздоровчим центром Центрально-Східної Європи, а її курортні заклади, зокрема Моршин, Яремче, Великий Любінь та інші, формували інфраструктуру та соціально-економічну основу регіону.

Попри значний внесок цих закладів у розвиток бальнеології та санаторного лікування, їхня історія залишається недостатньо висвітленою у наукових дослідженнях. Відсутність системного аналізу етапів становлення та еволюції курортної інфраструктури Галичини до 1939 року ускладнює оцінку її значення в європейському контексті. Також бракує комплексного підходу до аналізу архітектурного розвитку оздоровчих закладів, їх функціонального призначення та впливу на міське середовище.

Вивчення цієї теми має важливе значення для сучасної практики ревіталізації історичних санаторних комплексів, збереження архітектурної спадщини та розвитку рекреаційної сфери України. Аналіз історичних процесів становлення оздоровчих закладів дозволить визначити закономірності їхнього розвитку, оцінити їхній внесок у соціально-економічне життя регіону та виробити підходи до подальшого використання історичних курортних комплексів у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблематика розвитку оздоровчих закладів Галичини до 1939 року висвітлюється у низці наукових праць, що аналізують архітектурні, рекреаційні та соціально-економічні аспекти курортної справи регіону. Х. Харчук (2008) детально досліджує архітектурну специфіку курортної забудови Трускавця XIX–першої половини XX століття, звертаючи увагу на поєднання європейських архітектурних тенденцій із місцевими традиціями. А. Савчук (2016), у свою чергу, розглядає передумови розвитку рекреаційної сфери Карпатського регіону, акцентуючи увагу на природних факторах та інфраструктурних змінах, які сприяли формуванню курортної мережі.

Історичний розвиток та функціонування курортів Галичини ґрунтовно досліджено у працях Клапчука (2012, 2014, 2015). У своїх дослідженнях автор аналізує інституційні засади курортної справи, розглядає вплив приватного капіталу на розбудову санаторно-курортної інфраструктури та простежує динаміку розвитку рекреаційного господарства Галичини. Особливу увагу він приділяє курортам Східної Галичини, визначаючи їхню роль у соціально-економічному житті регіону та зв'язок із європейськими курортними традиціями.

Окремо варто відзначити дослідження Гаращак (2022), який аналізує архітектурно-культурні особливості бальнеологічного курорту Немирів, простежуючи еволюцію забудови оздоровниць та визначаючи їхню історичну цінність. Автор акцентує увагу на необхідності збереження архітектурного середовища курортів, що є важливим аспектом для подальших реставраційних робіт.

Отже, сучасні дослідження висвітлюють різні аспекти становлення курортної мережі Галичини, проте окремі питання, зокрема, порівняльний аналіз архітектурних особливостей оздоровчих закладів, їхня типологія та вплив на містобудівний розвиток регіону залишаються недостатньо вивченими та потребують подальшого дослідження.

Мета статті

Провести аналіз становлення та розвитку оздоровчих закладів Галичини до 1939 року з акцентом на їхню архітектуру, функціональне призначення та роль у формуванні рекреаційної інфраструктури регіону. Дослідження спрямоване на з'ясування ключових закономірностей розвитку курортної архітектури, визначення її унікальних рис та порівняння особливостей проєктування оздоровчих закладів у різних містах та селах Галичини.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: аналіз історичних передумов виникнення курортної інфраструктури Галичини; дослідження архітектурних особливостей оздоровчих закладів на основі історичних графічних матеріалів та описів, порівняльний аналіз оздоровчих закладів Галичини. Результати дослідження сприятимуть глибшому розумінню історії та еволюції курортної архітектури Галичини, що дозволить не лише систематизувати знання про її розвиток, а й виробити науково-обґрунтовані підходи до збереження, реставрації та модернізації оздоровчих закладів у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу

Галичина, з її багатими природними ресурсами та сприятливими кліматичними умовами, здавна була центром розвитку курортної галузі. Перші згадки про лікувальні джерела в регіоні датуються XVI століттям, коли почали формуватися перші водолікувальні заклади. Вже у 1578 році в селі Великий Любінь була збудована перша «цивілізована» водолікарня. У XVII–XVIII століттях з'явилися відомі курорти Немирів, Шкло та Трускавець. Важливим етапом розвитку галузі стало XIX століття, коли зростаючий інтерес до бальнеології сприяв активному будівництву пансіонатів і водолікувальних закладів.

Розвиток курортів Галичини у XIX–на початку XX століття значною мірою визначався транспортною доступністю. Зокрема, прокладання залізниць у 1870-х роках забезпечило легкий доступ до таких оздоровниць, як Трускавець, Моршин та Любінь Великий (Клапчук, 2014)

У міжвоєнний період Галичина зберігала свою провідну роль у рекреаційній сфері тогочасної Польщі. Проте Друга світова війна та наступна радянська індустріалізація привели до суттєвих змін у структурі курортної інфраструктури. Більшість курортів було націоналізовано, а їх діяльність переорієнтовано на масове санаторно-курортне лікування. (Клапчук, 2012)

Для аналізу обрано декілька оздоровчих закладів у селах та містах Галичини (Яремче, Косів, Татарів, Моршин, Великий Любінь, Немирів).

Місто Яремче, розташоване в Карпатах, почало свій розвиток як курортний центр наприкінці XIX століття. Завдяки сприятливому клімату, наявності мінеральних вод та мальовничим природним ландшафтам, Яремче стало популярним серед відпочивальників з Австро-Угорської імперії та інших європейських країн. У 1895 році завершення будівництва залізничної лінії Делятин-Вороненка сприяло зростанню туристичних потоків, адже курорт став легкодоступним для подорожувальників (Заборняк та ін., 2018).

На початку XX століття Яремче характеризувалося активною розбудовою курортної інфраструктури. У місті працювали готелі, ресторани, бальні зали, тенісні корти та стрілецькі тири. Особливу увагу приділяли лікувальним процедурам, зокрема, гідротерапії, грязьовим ваннам та фізіотерапевтичним методам під наглядом провідних лікарів із Станіслава та Львова (Заборняк та ін., 2018).

У міжвоєнний період інвестиції польських підприємців сприяли подальшому розквіту Яремче. У 1927 році місто було електрифіковане, а також розпочато будівництво систем водопостачання та каналізації. У 1928 році кількість готелів, вілл і пансіонатів сягнула 100, а число відвідувачів становило близько 6000 осіб на рік. Особливого значення набули мінеральні води, які постачалися з Делятинських свердловин спеціальними трубопроводами.

До 1937 року Яремче мало 2 сучасні готелі європейського рівня, 44 пансіонати, 3 санаторії, 56 вілл і 53 гуцульські хати, доступні для відпочивальників (Сорока, 2012).

Яремче стало визнаним кліматологічним центром лікування хворих на туберкульоз і користувалося популярністю серед жителів великих міст.

Дім відпочинковий «Горгани», офіційно відомий як «Оздоровниця товариства податкових контролерів Станіслава» (рис. 1), був побудований на початку 1930-х років у селі Ямна, поблизу Яремче (згодом село Ямна було приєднано до міста Яремче).

Проектування будівлі проходило у два етапи. Перший проєкт, виконаний у 1927 році, передбачав дерев'яну будівлю з мансардним дахом, придатним для проживання. Проте ця концепція була відхилена. У 1928 році створено новий проєкт, який був затверджений у 1929 році й реалізований.

Будівля лікарні була виконана в стилі, що гармонійно поєднував елементи європейської архітектури та гуцульську автентичність. Основу споруди становив витягнутий прямокутник із дворівневою конструкцією. Стіни будівлі були дерев'яними, оштукатуреними, з кам'яним цоколем, що забезпечувало їй довговічність і стійкість. Головною архітектурною домікантою став високий напівсхилий дах із люкарнами, які надавали споруді виразного вигляду.

Фасад має великі віконні прорізи, що забезпечували достатнє освітлення внутрішніх приміщень. Особливістю будівлі є балкон на другому рівні, який додає споруді елегантності та функціональності. Центральний вхід акцентований виступаючим портиком.

Рис. 1. Ямна. Дім відпочинковий, 1932, поштівка

Рис. 2. Косів, санаторій – лікарня Тарнавського, ідальня, 1936, фотографія

Місто Косів, розташоване в передгір'ях Карпат, ще з кінця XIX століття стало одним із найвідоміших центрів відпочинку та оздоровлення в регіоні. Косів приваблював відвідувачів не лише з усієї Галичини, але й з інших регіонів тогочасної Польщі, а згодом й інших країн Європи.

Значним поштовхом до розвитку міста стало відкриття у 1893 році Інституту природної медицини, заснованого доктором Аполінарієм Тарнавським. (Сорока, 2012). Він обрав Косів через сприятливі кліматичні умови та прагнув створити заклад, де природні методи лікування поєднувалися б із сучасними підходами до медицини. Основною метою закладу було зміцнення здоров'я за допомогою природних ресурсів та фізичної активності. Лікування передбачало суворе дотримання принципів гігієни, дихальні та фізичні вправи, сонячні та повітряні ванни, а також водолікувальні процедури. Важливою складовою було виховання пацієнтів у дусі здорового способу життя, що мало продовжуватися і після повернення додому.

Санаторій користувався великою популярністю. У літній сезон тут лікувалося до 400 осіб (Lewicki, Orlowicz та Praschil 2012). Інститут Тарнавського став не лише медичним, а й інтелектуальним і культурним центром, що зробило Косів осередком польської богеми першої половини XX століття.

Історія Косова тісно пов'язана з розвитком природного лікування. Унікальні методи Тарнавського, як-от використання сонячних ванн і лікувальної фізичної праці, здобули визнання в Європі, а його клініка стала моделлю для багатьох подібних закладів. Завдяки цьому Косів отримав статус одного з провідних курортів Карпат.

Будівля ідальні санаторію (рис. 2) вирізняється асиметричною композицією, характерною для карпатської народної архітектури. Її дерев'яна конструкція, традиційна для регіону, органічно вписується в навколишній природний ландшафт. Багаторисний дах з численними фронтонами створює динамічний силует, який доповнює мальовничість карпатських пейзажів. Використання

дерева як основного будівельного матеріалу надає будівлі теплоти та затишку, створюючи атмосферу, сприятливу для відпочинку та оздоровлення.

Основний фасад будівлі привертає увагу великими вікнами, які забезпечують достатнє природне освітлення внутрішніх приміщень. Вітражні вставки та дерев'яні рами надають фасаду легкості та вишуканості. Веранда є не лише декоративним елементом, а й виконує важливу функціональну роль. Вона слугувала місцем для проведення лікувальних процедур, відпочинку на свіжому повітрі та споглядання мальовничих краєвидів.

Різьблені дерев'яні елементи, які прикрашають фасад, балкони та фронти будівлі, несуть в собі відбиток традиційного гуцульського мистецтва. Водночас їхня стилізація та адаптація до нових архітектурних форм свідчать про вплив модерних тенденцій.

Санаторій доктора Тарнавського був не лише лікувальним закладом, а й культурним центром.

Татарів, мальовниче село, розташоване в Українських Карпатах, має багату історію, перші згадки сягають 1671 року. Інтенсивний розвиток населеного пункту розпочався наприкінці XIX століття, коли у 1894 році була побудована залізнична лінія Станіславів–Вороненка. Важливим кроком у формуванні інфраструктури стало відкриття поштового уряду та введення телеграфного зв'язку. Ці події сприяли перетворенню Татарова на значущий комунікаційний вузол та туристичний центр (Історія громади).

Татарів швидко набув статусу курортного центру, що підтверджується включенням його до путівника по курортах Галичини 1912 року. Одним із перших лікувальних закладів села став санаторій доктора Ромуальда Жураковського, що мав два корпуси на 60 місць, електростанцію, водопостачання, тенісний корт, парк площею 22 га, читальню та зал із фортепіано. Крім того, у селі функціонували санаторії РКР, поліції, Будинок здоров'я залізничників, а також численні пансіонати (Tatarow).

У міжвоєнний період у Татарові продовжували розвиватися промисловість та рекреація. У 1920–1930-х роках тут діяла лісопильня та підприємства з видобутку гравію, а також лісові господарства. Туристична інфраструктура включала готелі Ш. Вінера, Г. Гірша та Таубе Локер, вілли й пансіонати.

Санаторій Товариства поліцейського оздоровчого центру (рис. 3) в Татарові представляє собою яскравий приклад курортної архітектури міжвоєнного періоду.

Будівля санаторію має чітку і логічну композицію. Її основою є витягнутий прямокутний корпус, до якого з боків примикають бічні ризаліти, формуючи Н-подібну форму. Таке планування забезпечувало раціональне використання внутрішнього простору та створювало динамічний силует будівлі. Багаторусний дах з фронтонами додавав будівлі виразності та підкреслював її масштабність.

Для будівництва санаторію було використано традиційні для Карпат матеріали: дерево та натуральний камінь. Дерев'яна конструкція створювала сприятливий мікроклімат у приміщеннях, а великі вікна забезпечували достатнє природне освітлення. Використання місцевих матеріалів дозволило органічно вписати будівлю у природний ландшафт.

Загалом у будинку було 66 номерів, у тому числі 41 кімната для проживання та розрахована на близько 85 місць. У 1930 році було прийнято 225 хворих, а у наступні роки ця кількість коливалася від 332 до 444 осіб. Аналіз цих даних показує, що потужності санаторію були використані максимум на 50 відсотків (Czubinski, 2018).

Фасади будівлі вирізняються простотою і лаконічністю. Горизонтальні лінії карнизів і віконних прорізів створюють відчуття спокою та врівноваженості. Вертикальні лінії ризалітів і фронтонів додають динаміки.

Також прослідковується вплив швейцарського стилю, що був популярним у той час саме для оздоровчих закладів Європи.

Місто-курорт Моршин отримав розвиток завдяки унікальним сірчаним і хлоридно-натрієвим мінеральним водам, а також лікувальним грязям. Його історія сягає XVI століття, коли на околицях

було виявлено великі запаси солі. Спочатку місцеві підприємці займалися її видобутком і продажем, водночас ропу і мінеральна вода почали використовувати для лікування (Клапчук, 2014).

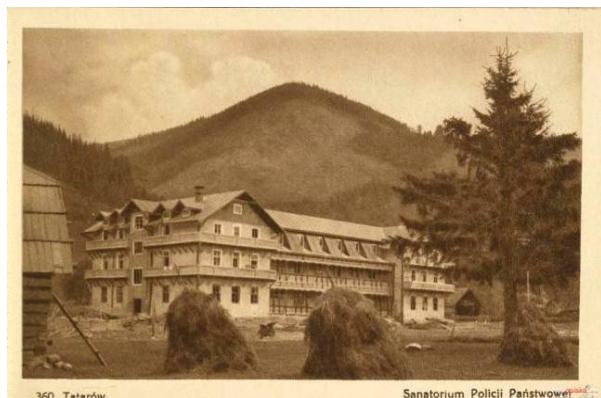

Рис. 3. Татарів, санаторій Товариства
полицейського оздоровчого центру, 1929–1930,
поштівка

Рис. 4. Моршин, дім оздоровчий,
1920–1939, поштівка

Ситуація змінилася у 1877 році, після прокладання через Моршин залізниці. Власник містечка Боніфаций Штіллер розмістив у газеті оголошення про відкриття курорту для лікування хворих на туберкульоз. Для розвитку оздоровниці він запросив лікарів В. П'ясецького та С. Дзіковського, які у 1878 році заснували лікарню за зразком європейських водолікувальних закладів (Клапчук та Клапчук, 2015).

У 1879 році були очищені й упорядковані два шахтові колодязі, того ж року виявлено ще одне джерело слабомінералізованої води, а також знайдено торфову грязь. Воду почали застосовувати для мінеральних ванн, а торфову грязь – для грязьових ванн та аплікацій (Клапчук та Клапчук, 2015).

У 1883 році вода джерела «Боніфаций» почала продаватися в пляшках, а сам курорт став спеціалізуватися на лікуванні хвороб органів травлення. На початку XX століття в Моршині вже діяли професійні ванні заклади, де застосовували сольові та грязьові ванни, гідротерапію, гарячі повітряні ванни, масаж та електролікування.

Наприкінці XIX століття моршинська вода отримала визнання і за кордоном, її представляли на міжнародних виставках. Моршин був єдиним курортом у тогочасній Польщі з гіркими джерелами, що містили велику кількість сульфатів і хлориду натрію (Wspólne drogi).

На початку 1920-х років інфраструктура курорту включала шість джерел мінеральних вод («Боніфаций», «Магдалина», «Адам», «Марцішек», «Альфред», «Матері Божої»), а також дві лазні – гідротерапевтичну й грязетерапевтичну. Гідротерапевтична лазня мала вісім кабінків для прийому ванн із різною концентрацією моршинської ропи, а грязетерапевтична – парову систему розігріву лікувальної боровини. Крім того, діяла природна холодна купіль.

Перша світова війна загальмувала розвиток курорту, однак у 1926 році почалося будівництво приватних дач і пансіонатів. Водночас лікування продовжувалося, хоча й здебільшого силами приватних лікарів. Моршин залишався важливим курортним центром, приваблюючи численних відвідувачів завдяки своїм унікальним природним лікувальним факторам.

Моршин, як і сусідній Трускавець, завоював славу як один з найвизначніших бальнеологічних курортів Галичини. Однак, на відміну від Трускавця, де архітектура розвивалася більш органічно і поступово, Моршин пережив період бурхливого будівництва після Першої світової війни. Саме в цей період місто набуло своїх характерних рис, перетворившись на сучасний курорт з переважно модерністською архітектурою.

Серцем курорту був Курортний дім Товариства польських лікарів (рис. 4), спроектований Маріаном Нікодемовичем. Будівля, будівництво якої стартувало у 1935 році, стала символом модерністської архітектури в Моршині. Проєкт виконав Маріан Нікодемович, будівельними роботами керував Вавжинець Дайчак, який дещо змінив проєкт у 1937 р. Її витягнутий Н-подібний план, симетричні фасади, облицьовані пілястрами та великі вікна створювали враження сучасності й елегантності.

Однією з особливостей будівлі була її симетрія. Фасад, розчленований пілястрами, створював ефект сітки, що надавало будівлі динамічності. Великі вікна забезпечували достатнє освітлення внутрішніх приміщень і дозволяли насолоджуватися панорамними видами на навколишній ландшафт.

Модернізм у Моршині проявлявся не лише в будівництві великих санаторіїв, але й у житловій забудові. Однак модернізм у Моршині не був чистим наслідуванням західноєвропейських зразків. Він органічно поєднувався з місцевими традиціями, що знайшло відображення у використанні природних матеріалів, а також у застосуванні елементів народної архітектури. (Drohobyska-Grzesiak, с. 157–164).

Великий Любінь – один із найстаріших бальнеологічних курортів Європи, історія якого починається з XVI століття. Відомо, що ще у 1578 році краківський лікар Войцех Очко згадував у своїх працях місцеві сірководневі джерела та їхні цілющі властивості. Наприкінці XVI століття один із місцевих феодалів спорудив у Великому Любені першу водолікарню, що стало початком розвитку курорту.

Проте в 1624 році монголо-татарські орди знищили курорт разом із селом, відродження курорту відбулося аж наприкінці XVIII століття. Уже через сто років Великий Любінь здобув широку популярність, і сюди почали приїжджати відвідувачі з різних міст (Клапчук та Клапчук, 2015).

У 1778 році споруджено перший санаторій. Основним лікувальним фактором була сірководнева вода, а згодом почали використовувати і торфові грязі. У XVIII–XIX століттях курорт неодноразово змінював власників: ним володіли граф Вільчек, князь Яблоновський, барон Бруницький. Саме завдяки останньому у XIX столітті розпочалася масштабна реконструкція курорту, будівництво нових купалень, санаторіїв, житлових будинків (Ганич, Гаталяк та Стецький, 2021). Важливу роль у розвитку курорту відіграло будівництво у 1903 році залізничної лінії Львів–Самбір, що значно збільшило кількість відвідувачів. На початку XX століття курорт приймав до 4000 осіб на рік. Основою санаторного лікування були п'ять мінеральних джерел, що використовували для пиття і купелей.

У 1914–1915 роках під Любенем точилися бої між австрійськими та російськими військами, а у 1919 році – між польськими та українськими силами. Після війни курорт відродився, а в 1928 році отримав статус національної інституції громадського використання. Напередодні Другої світової війни курорт приймав понад 2000 відпочивальників, а лікувальний сезон тривав з травня до вересня.

До 1939 року курорт мав 50 гектарів лісопарку, басейни, бальнеологічне відділення, фізіотерапевтичні заклади, рибні стави, ресторани, бари, кафе, залізничне та автомобільне сполучення (Ганич, Гаталяк та Стецький, 2021).

Архітектура історичного санаторію (рис. 5) у містечку Великий Любінь відображає період кінця XIX–початку XX століття, коли регіон перебував під впливом архітектурних тенденцій Австро-Угорської імперії.

Будівля санаторію має три поверхи із симетричною композицією фасаду. Вона виконана в еkleктичному стилі, поєднуючи елементи класицизму та модерну.

Центральна частина будівлі акцентована за допомогою ризаліту, який включає головний вхід та портик. Дах високий, чотирисхилий, покритий черепицею. Мансардні вікна, властиві більш пізнім забудовам, відсутні, що свідчить про домінування класицизму.

Фасад оформлений стримано, без зайвого декору. Балкони прикрашають бічні крила, забезпечуючи простір для відпочинку пацієнтів. Балкони мають легкі металеві огорожі.

Вікна розташовані рівномірно, прямокутної форми, з незначним декоруванням віконних обрамлень. Центральний портик підкреслений декоративними колонами або пілястрами. Простий декоративний фронтон над центральною частиною фасаду додає композиційної завершеності.

Будівля розташована серед паркового ландшафту, що створює сприятливу атмосферу для лікування та відпочинку.

Будівля санаторію у Великому Любіні є важливим прикладом архітектури лікувальних закладів початку XX століття. Вона демонструє поєднання функціональності та стриманої елегантності, а також підкреслює статус міста як курортного центру.

Рис. 5. Великий Любін, дім оздоровчий, 1930–1939, поштівка

Рис. 6. Немирів, будівля купалень, 1935, фотографія

Місто Немирів засноване в 1580 році графом Анджеєм Фредрою. Відомо, що з XVI століття місцеві жителі використовували мінеральні води в лікувальних цілях. Розвиток курорту прискорився у XIX столітті, біля джерел збудували першу водолікарню та невеликий готель. Після 1863 року курорт занепав, але у 1870 році його придбав Олександр Крузенштерн. У 1905 році проф. Людоміл Корчинський розробив програму модернізації (Niemirow-zdroj).

У першій половині XX століття курорт активно розвивався. Збудовано кілька вілл, у 1907 році відкрили купелевий заклад на 21 ванну. Курорт приймав до 700 відвідувачів щосезону. Після 1912 року впровадили нові методи лікування, зокрема грязьові ванни. Того ж року облаштували три основні джерела – «Марія», «Анна» та «Броніслава» – і виконали їх хімічний аналіз (Клапчук та Клапчук, 2015).

У 1924 році розпочалося будівництво пансіонатів, у 1925 році проведено електричне освітлення, а в 1929 році відкрили бювет. У 1932 році управління курортом перейшло до Орендного товариства, що сприяло його модернізації та вивело Немирів на рівень європейських оздоровниць (Niemirow-zdroj).

Немирів розташований серед густих хвойних лісів, що створюють сприятливий мікроклімат. Лікувальні ресурси включають сульфатно-соляно-лужні джерела та цілющу грязь. Основні джерела («Марія», «Анна» та «Броніслава») використовували для купання, а «Александра» – для пиття.

Курортний заклад пропонував сірчані, грязьові, кисневі, кислотно-вуглецеві та пінні ванни, що відповідали стандартам тогочасної медицини.

Будівля оздоровчих лазень (рис. 6) виконана в стилі модерн, характерному для початку XX століття. Асиметрична композиція, великі вікна, гладкі фасади, використання природних матеріалів та декоративних елементів є типовими для цього стилю. Наявність вежі з годинником додає будівлі динамічності та акцентності серед оточення.

Наявність високих труб, характерних для промислових будівель, вказує на складну інженерну систему, необхідну для забезпечення роботи сірчаних лазень. Проста форма будівлі сірчаних лазень, порівняно з іншими будівлями комплексу, підкреслює перевагу функціональності над естетикою.

Будівля оздоровчих лазень гармонійно вписується в навколишній ландшафт. Розташування серед парку та ставка створювало сприятливі умови для відпочинку та лікування.

Оздоровчі лазні в Немирові є яскравим прикладом санаторно-курортної архітектури початку ХХ століття.

Висновки

У результаті проведеного дослідження було здійснено аналіз становлення та розвитку оздоровчих закладів Галичини до 1939 року. Дослідження санаторно-курортної інфраструктури міст Яремче, Косова, Татарова, Моршина, Великого Любена та Немирова дозволило виокремити основні закономірності їхнього розвитку, визначити архітектурні особливості та оцінити їхній внесок у формування рекреаційного потенціалу регіону.

Формування курортної інфраструктури Галичини було зумовлене природними ресурсами, соціально-економічними чинниками та розвитком транспортної мережі. Будівництво залізниць у другій половині ХІХ століття сприяло притоку відпочивальників і значному зростанню популярності курортів. Основними лікувальними факторами стали мінеральні води, лікувальні грязі та сприятливий клімат передгірських і гірських районів.

Архітектурні рішення оздоровчих закладів відзначалися поєднанням місцевих традицій та європейських стилістичних впливів. Санаторії, пансіонати та водолікарні будувалися з урахуванням природного ландшафту та функціональних потреб відвідувачів. Наприклад, у Яремчі та Косові простежується тісний зв'язок із гуцульською народною архітектурою, тоді як у Моршині та Великому Любені домінували риси історизму та модерну.

Оздоровчі заклади мали значний вплив на просторовий розвиток міст і поселень. Санаторно-курортна забудова сприяла урбаністичному розвитку населених пунктів, розширенню вуличної мережі, створенню парків, бульварів, бюветів і рекреаційних зон.

Збереження та адаптація історичних курортних об'єктів мають стати одним із пріоритетних напрямів розвитку рекреаційного туризму Галичини. Необхідні детальні архітектурні дослідження для вироблення стратегій реставрації та повторного використання цих об'єктів. Вивчення європейського досвіду ревіталізації історичних санаторіїв може сприяти впровадженню сучасних методів адаптивного використання історичних курортних комплексів.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на аналіз архівних матеріалів, історичних фотографій, планів забудови та усних свідчень для відтворення первісного вигляду оздоровчих закладів та реконструкції їхньої історичної ролі.

Сучасні тенденції у розвитку оздоровчих курортів та медичного туризму можуть бути інтегровані в концепції ревіталізації історичних закладів для формування конкурентоспроможних рекреаційних центрів.

Отримані результати можуть бути використані для подальших досліджень архітектури та містобудування курортних комплексів, розробки стратегій їхнього збереження та інтеграції в сучасний туристичний простір України.

Бібліографія

Український науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології Міністерства охорони здоров'я України. Офіційний вебсайт. [online] Доступно: <<https://kurort.gov.ua/>> [Дата звернення 15 Лютий 2025].

Castles.com.ua. (н.д.). Tatarow. [online] Доступно: <<https://castles.com.ua/tatarow.html>> [Дата звернення 10 Лютий 2025].

Czubiński, J. (2018). *Policyjny Dom Zdrowia (P.D.Z., Policemen's Health Center) as the example of a big sanatorium facility in the valley of the Prut River in the Hutsul region*. Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, 14(3), с.15–23. <https://doi.org/10.35784/teka.1795>.

Drohobycka-Grzesiak, W. (н.д.). *Architektura uzdrowisk wschodniokarpackich w okresie międzywojennym i jej stan obecny (na podstawie wybranych przykładów)*. Uniwersytet Jagielloński, Wydział Historyczny, s.157–164.

Lewicki, S., Orłowicz, M., Praschil, T. (1912). *Przewodnik po zdrojowiskach i miejscowościach klimatycznych Galicyi obejmujący zdrojowiska, uzdrowiska, miejscowości klimatyczne oraz miejscowości posiadające źródła mineralne, wreszcie stacje turystyczne i sportów zimowych*. Lwów (Grafil).

Niemirow-zdroj (1932). Lviv, Drukarnia L. Wiśniewskiego.

Wydawnictwo UMCS. (н.д.). *Wspólne drogi*. [online] Доступно: <<https://wydawnictwo.umcs.eu/js/elfinder/files/Ebook/Wsp%C3%B3lne%20drogi.pdf#page=52>> [Дата звернення 10 Лютий 2025].

Ворохтянська селищна рада. (н.д.). *Історія громади*. [online] Доступно: <<https://vorokhtianska-rada.gov.ua/pro-gromadu/istoriya/>> [Дата звернення 10 Лютий 2025].

Ганич, Н. М., Гаталяк, О. М., Стецький, В. В. (2021). *Становлення курорту Любін Великий на ринку оздоровчо-рекреаційних послуг*. Наукові записки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Географічні науки : науковий журнал, 2[2], с. 143–149.

Гарашак, Н. І. (2022). *Архітектурно-культурні особливості бальнеологічного курорту Немирів: історичний аспект*. Містобудування та територіальне планування, 81, с. 93–107. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2022.81.93-107>.

Заборняк, С., Мицкан, Б., Мицкан, Т., Лісовський, Б. (2018). *Лікувально-оздоровчий і рекреаційний потенціал підкарпаття (1826–1939 рр.)*. Вісник Прикарпатського університету. Фізична культура, [online] 30, с. 34–51. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpnu_fiz_kult_2018_30_8> [Дата звернення 10 Лютий 2025].

Клапчук, В., Клапчук, М. (2015). *Курорти Східної Галичини до Першої світової війни*. Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму : Зб. мат. III Всеукр. н.-п. конф. (Львів, 27 березня 2015 р.). МОН України, Львівський інститут економіки і туризму. Львів: ЛІЕТ, с. 63–70.

Клапчук, В. М. (2014). *Курортна справа Галичини*. Карпатський край, [online] 2, с. 127–146. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/kkr_2014_2_15> [Дата звернення 10 Лютий 2025].

Клапчук, В. М. (2012). *Рекреаційне господарство Галичини другої половини XIX – першої третини XX ст.* Карпатський край, [online] 1, с. 55–67. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/kkr_2012_1_8> [Дата звернення 10 Лютий 2025].

Савчук, А.І. (2016). *Передумови розвитку рекреаційної галузі в Карпатському регіоні в XIX–першій половині XX ст.* Сучасні проблеми архітектури та містобудування, 42, с. 209–219.

Сорока, О. Я. (2012). *Державне регулювання курортної діяльності на прикарпатті у першій половині XX століття*. Економіка та держава, [online] 10, с. 103–104. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2012_10_30> [Дата звернення 10 Лютий 2025].

Харчук, Х. Р. (2008). *Архітектура курортної забудови Трускавця XIX - першої половини XX ст.* Монографія. Львів, 209 с.

Ukrainian Research Institute of Medical Rehabilitation and Resort Therapy of the Ministry of Health of Ukraine. Official website. [online] Available at: <<https://kurort.gov.ua/>> [Accessed 15 February 2025].

References

Ukrainian Research Institute of Medical Rehabilitation and Resort Therapy of the Ministry of Health of Ukraine. Official website. [online] Available at: <<https://kurort.gov.ua/>> [Accessed 15 February 2025].

Castles.com.ua. Tatarow. [online] Available at: <<https://castles.com.ua/tatarow.html>> [Accessed 10 February 2025].

Czubiński, J. (2018). *Policyjny Dom Zdrowia (P.D.Z., Policemen's Health Center) as the example of a big sanatorium facility in the valley of the Prut River in the Hutsul region*. Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, 14(3), c.15–23. <https://doi.org/10.35784/teka.1795>.

Drohobycka-Grzesiak, W. (н.д.). *Architektura uzdrowisk wschodniokarpackich w okresie międzywojennym i jej stan obecny (na podstawie wybranych przykładów)*. Uniwersytet Jagielloński, Wydział Historyczny, c.157–164.

Hanych, N. M., Hataliak, O. M., Stetskyi, V. V. (2021). *The emergence of the Lubin Velykyi resort in the health and recreation services market*. Naukovi zapysky Sumskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni A. S. Makarenka. Heohrafichni nauky : naukovyi zhurnal, 2[2], p.143–149.

Haraschak, N. (2022). *Architecture and cultural features of the Nemyriv spa: historic aspect*. Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia, 81, p. 93–107. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2022.81.93-107>.

Kharchuk, Kh/ (2008). *Architecture of the resort development of Truskavets in the 19th - first half of the 20th centuries*. Monohrafiia, Lviv, 209 p.

Klapchuk, V. (2012). *Recreational economy of Galicia in the second half of the 19th – first third of the 20th century*. Karpatskyi krai, [online] 1, p. 55–67. Available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/kkr_2012_1_8> [Accessed 10 February 2025].

Klapchuk, V. (2014). *The resort business of Galicia*. Karpatskyi krai, [online] 2, p. 127–146. Available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/kkr_2014_2_15> [Accessed 10 February 2025].

Klapchuk, V., Klapchuk, M. (2015). *Resorts of Eastern Galicia before the First World War*. Istoryko-kulturni pamiatky Prykarpattia ta Karpat – vazhlyvi obiekty v rozvytku turyzmu : Zb. mat. III Vseukr. n.-p. konf. (Lviv, 27 bereznia 2015 r.). MON Ukrainy, Lvivskiyi instytut ekonomiky i turyzmu. Lviv: LIET, p. 63–70.

Lewicki, S., Orłowicz, M., Praschil, T. (1912). *Przewodnik po zdrojowiskach i miejscowościach klimatycznych Galicyi obejmujący zdrojowiska, uzdrowiska, miejscowości klimatyczne oraz miejscowości posiadające źródła mineralne, wreszcie stacye turystyczne i sportów zimowych*. Lwów (Grafil).

Niemirow-zdroj, 1932. Lviv, Drukarnia L. Wiśniewskiego.

Savchuk, A.I. (2016). *Prerequisites for the development of the recreational industry in the Carpathian region in the 19th – first half of the 20th century*. Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia, 42, p. 209–219.

Soroka, O. (2012). *State regulation of resort activities in the Carpathian region in the first half of the 12th century*. Ekonomika ta derzhava, [online] 10, p.103–104. Available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2012_10_30> [Accessed 10 February 2025].

Vorokhtianska selyshchna rada. *Community history*. [online] Available at: <<https://vorokhtianska-rada.gov.ua/pro-gromadu/istoriya/>> [Accessed 10 February 2025].

Wydawnictwo UMCS. *Wspólne drogi*. [online] Available at: <<https://wydawnictwo.umcs.eu/js/elfinder/files/Ebook/Wsp%C3%B3lne%20drogi.pdf#page=52>> [Accessed 10 February 2025].

Zaborniak, S., Mytskan, B., Mytskan, T., Lisovskyi, B. (2018). *Medical, health and recreational potential of Subcarpathia (1826–1939 pp.)*. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Fizychna kultura, [online] 30, p. 34–51. Available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpnu_fiz_kult_2018_30_8> [Accessed 10 February 2025].